

URXOVA KRITIKA BURŽOÁZNEJ FILOZOFIE

[K nedožitým 80-tinám Eduarda Urxa]

Davisti svojou mnohostrannou aktivitou zasiahli viaceré oblasti sociálneho a kultúrneho diania na Slovensku v medzivojnovom období. Pozoruhodná je ich tvorivá aplikácia marxizmu-leninizmu na aktuálne problémy sociálneho a kultúrneho vývinu, ich uplatňovanie marxistických hľadísk, dialektickomaterialistickej metódy. Súčasťou aplikácie a propagovania marxizmu-leninizmu bola aj ich kritika buržoáznej ideológie a filozofie.

Davisti venovali pozornosť myšlienkovým smerom spätým s oficiálnou buržoáznodemokratickou ideológiou československej republiky, kritizovali filozofické smery dominujúce v medzivojnovom dvadsaťročí na univerzitách a vo vedeckom živote. V stretávaní s nemarxistickým myslením sa vytvárali a teoreticky prehľbovali základy rozvíjajúcej sa marxistickej teórie.

Spomedzi davistov venoval vo svojej publicistickej tvorbe značnú pozornosť analýze a kritike nemarxistickej filozofie predovšetkým Eduard Urx. Ku kritike buržoáznej filozofie významne prispel už začiatkom tridsiatych rokov. V časopise *Tvorba* uverejnil r. 1930 zo zamýšľanej väčšej štúdie *Tváň vládnucej triedy* dve časti: *Filozofia československej vládnucej triedy* a *Verejná mienka a žurnalistika*, v ktorých podal ostrú kritiku buržoáznej ideológie a filozofie.

V článku *Verejná mienka a žurnalistika* (1, s. 216—226) analyzoval z marxistických pozícií tento ideologický jav spoločenského vedomia buržoáznej spoločnosti. Konštatoval, že tzv. verejná mienka šírená buržoáznou tlačou je „jednou z foriem meštiackeho triedneho vedomia“, je súčasťou triedneho vedomia vládnucej triedy, ktorou táto trieda ovplyvňuje ostatné spoločenské triedy. Je prostriedkom triedneho boja, a to najmä boja „proti triednemu vedomiu proletariátu“. Podoba tejto „verejnej mienky“ je „obrazom tváre vládnucej triedy“.

Z hľadiska filozofickej kritiky je zaujímavá predovšetkým stať *Filozofia československej vládnucej triedy*. (1, s. 209—215) Urx v nej ukazoval na to, že v dobe prehľbujúcej sa všeobecnej krízy kapitalizmu buržoázna filozofia nemôže byť iná ako „stále väčšmi absolútne idealistická“. Vývin filozofie, a to buržoáznej filozofie smeruje k jej stále idealistickejšej podobe. „Od pseudomaterializmu, od „pozitivismu“, ponechávajúceho veľa miesta „nadmyselnému“, od fideizmu a subjektivismu dospela buržoázna filozofia až k najspotvorenejšiemu idealistickému galimatiašu“, písal. (1, s. 209) Ukazoval na to, že vo filozofii vládnucej triedy sa odrážajú jej hospodárske potreby a pomer spoločenských síl. Pozitivismus, ktorý bol preto na prelome storočí oficiálnou filozofiou buržoázie (a tu mal na mysli najmä pozitivismus českého filozofa Fr. Krejčího), bol neúspešný v snahe riešiť rozpor materializmu a idealizmu, dopúšťal sa falšovania teórie poznania. V politike našiel pozitivismus výraz v tzv. realizme. Pozitivismus zodpovedal najvyšším fázam progresívneho vývoja kapitalizmu, avšak zmenou hospodárskych, politických a sociálnych pomerov buržoázie, ktorá stratila svoju progresívnosť, nebola schopná zvládnuť

sily dialektického vývoja, čo viedlo „k úplnému zapadnutiu buržoázie do idealistickej „farárčiny“ vo filozofii“. (1, s. 210) Idealistická línia vo vývoji filozofie bola zavŕšená Heglom. „Posledné jasné slová meštiackej filozofie povedal bezosporu Hegel.“ (1, s. 211)

Urx v tejto štúdií jednoznačne a ostro odmietal rozmanité idealistické gnozeologické teórie — pozitivistickú teóriu Františka Krejčího, pragmatickú teóriu Karla Čapka i teóriu pravdy J. B. Kozáka, ilustrujúc „stále väčšie zapadanie meštiackej filozofie do idealizmu, do filozofického klerikalizmu“. (1, s. 213) Dokladal tak hlavnú tézu svojej kritiky buržoáznej filozofie, ktorú výstižne zachycuje jeho vlastné vymedzenie: „Od pozitivizmu vedie cesta priamo k otvorenému filozofickému klerikalizmu, k idealizmu.“ (1, s. 213) Ukazoval na to, že takýto vývoj filozofie vládnucej triedy je historickou nevyhnutnosťou a odráža sa v ňom vývoj triedneho boja.

Podľa Urxa vývoj českej buržoáznej filozofie potvrdzuje Marxovo konštatovanie, že „charakter ideológie vládnucej triedy je tým pokryteckejší, čím väčší je rozpor medzi rastúcimi výrobnými silami a súčasným spoločenským poriadkom“. (1, s. 213) Ďalej písal na adresu meštiackej filozofie: „Jej stále väčšie zapadanie do absolútneho idealizmu a filozofickej „farárčiny“ je neustálym útekem hlavne pred objektívnou pravdou dialektiky vývoja materiálnej skutočnosti všeobecne a pred objektívnou pravdou smrteľnej krízy kapitalizmu špeciálne.“ (1, s. 214) Takýto vývoj buržoáznej filozofie platí nielen pre českú nemarxistickú filozofiu, kde nadobudol mimoriadne markantné črty, ale je medzinárodným javom.

Urx tak formuloval počiatkom tridsiatych rokov zásadnú a nekompromisnú kritiku idealistickej filozofie. Aj keď niektoré jeho kritické súdy boli odrazom dobového chápania niektorých otázok a jeho postoje boli podmienené daným stupňom, etapou rozvoja marxistického myslenia u nás a neskôr si vyžiadali upresnenie, význam tejto jeho kritickej aktivity bol značný.

Urxove štúdie z neskoršieho obdobia, ktoré sa zaoberali kritikou nemarxistickej filozofie (predovšetkým českej), už poskytovali diferencovanejší pohľad na buržoázne filozofické myslenie. Koncom tridsiatych rokov venoval pozornosť prácam českých filozofov pozitivistickej orientácie Jozefa Tvrdeho a Jozefa Kráľa, ktorí pôsobili v medzivojnovom období na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.

V máji r. 1938 publikoval v časopise Tvorba stať, v ktorej kriticky reagoval na Logiku J. Tvrdeho — *Ku kritike formálnej logiky*. (1, s. 242—253) Vychádzajúci z prác F. Engelsa a V. I. Lenina, načrtnul tu chápanie logickej problematiky na základe materialistickej dialektiky. Jadrom Urxovej state je vlastne kritika formálnej logiky. Urx tu odmietol formálnu logiku i modernú matematickú logiku („logistiku“), ktoré sú podľa neho formalistické, metafyzické. Podroboval kritike tak tradičnú, ako aj súčasnú podobu formálnej logiky, konfrontujúc ju s dobovým dialektickomaterialistickým chápaním tejto problematiky. Odmietal nielen formálnu logiku „v jej metafyzickej podobe“, ale nekriticky zavrhol formálnu logiku ako takú. Neuvedomoval si dostatočne jej význam (a to nielen relatívne podmienený význam a historický prínos) a stavал tak formálnu logiku do nezmieriteľného protikladu s dialektickou logikou. Správne postuloval dialektický charakter logiky, jej spätosť s gnozeológiou, avšak jeho zjednodušujúci a odmietavý postoj k formálnej logike, podmienený dobovým chápaním tejto problematiky v marxistickej filozofii, bol obmedzením jeho kritického prístupu. Napriek tomu jeho kritika niektorých stránok *Logiky*

českého filozofa J. Tvrdeho (ktorá by si zaslúžila osobitnú pozornosť) a ich konfrontácia s dialektickomaterialistickým chápaním problémov logiky a gnozeológie bola nepochybne prínosom.

Zaujímavá je ďalšia stať, ktorú Urx publikoval r. 1938 v časopise *Tvorba*. V článku *Československá filozofie. Niekoľko poznámok o dejinách filozofie a hlavne o spise dr. Josefa Kráľa* (1, s. 233—241) podrobil Kráľovo dielo z dejín českej a slovenskej filozofie zásadnej marxistickej kritike, pričom ho však oceňoval ako významný prínos k dejinám nášho filozofického myslenia. Ukazoval na nedostatky, obmedzenosť jeho hľadísk, neprihliadanie na objektívne hybné sily filozofického myslenia, oceňoval však zameranosť jeho práce proti filozofickému mysticismu a pozitívne hodnotil Kráľov spis najmä v dobových súvislostiach sociálnopolitického vývinu konca tridsiatych rokov, keď „sa vedie historický zápas medzi fašizmom a demokraciou“.

Kráľovým hľadiskom, ktoré je zjavné v jeho historicko-filozofických prácach, je pozitivismus, ktorým sú obmedzené jeho metodologické postupy i hodnotiace stanovisko. Urx označoval J. Kráľa za novopozitivistu, nerozlišujúc medzi pozitívizmom a novopozitívizmom. Novopozitívizmus stavia Kráľa na „demokratickú lavicu českej meštiackej filozofie, pričom sa, pravda, vyznačuje všetkou nedôslednosťou a polovičatosťou, ktorá je vlastná pozitívizmu“. Ako ďalej Urx výstižne písal: „Je to akási, povedali by sme, nálada pre materializmus, ale súčasne sú v tejto filozofii otvorené tisícere dvierka idealizmu a dokonca fideizmu.“ (1, s. 235)

Jadrom tejto Urxovej štúdie bola kritika uvedenej práce českého historika filozofie a sociológie J. Kráľa, v jej kontexte však boli vyslovené aj podnetné myšlienky na adresu metodológie dejín filozofie. Urx tu ukazoval na to, že dejiny filozofie majú značný význam pre ďalší vývoj filozofického myslenia. Je potrebné, ako písal: „vyhmatať siločiaru vývoja filozofie, vývoja ľudskej múdrosti, poznania sveta a postavenia človeka vo svete. Tu nesmieme hádzať do koša „nezmyslov“ nijakú, ani tú najidealistickejšiu filozofiu, lebo i v nej môže byť utajené veľké bohatstvo, hoci na hlavu postaveného a jednostranne vypestovaného poznania sveta a človeka.“ Urx zdôrazňoval, že „ide o to, starostlivo skúmať všetky odtiene nekonečne zložitého poznania“. (1, s. 234)

Urx vychádzal z marxisticko-leninského chápania dejín filozofie, ukazoval na základné kritérium posudzovania filozofov a filozofických smerov, ktorým je riešenie základnej filozofickej otázky a na dve línie vo vývine myslenia — materializmus a idealizmus. Konštatoval, že tak v materialistickom smere (tábore), ako aj v idealistickom je „množstvo odtieňov“ a že je potrebné „starostlivo diferencovať podľa hodnoty“. Ďalej písal: „Vo filozofii bol často absolútny idealista bližšie k pravde ako materialista, a to preto, že bol dialektikom, kým materialistický filozof bol napríklad voči dialektickej skutočnosti zaslepený svojou metafyzikou.“ (1, s. 235)

Ukazoval na dôležitosť prihliadania k materiálnym podmienkam vývinu myslenia, k spoločenským pomeroch — nemá však ísť o mechanické chápanie spoločenských vplyvov. „Myslenie má, konečne, tiež svoje vlastné zákony „pohybu“, ale čo treba vidieť, to je vzájomný vplyv medzi spoločenskou základňou a ideovou nadstavbou. To je cesta k pochopeniu všetkého.“ (1, s. 237) Urx konštatoval, že každá filozofia je svojím spôsobom „spojená so životom“, odráža „najvšeobecnejšie tendencie jeho vývoja, jeho protikladnú povahu alebo niektorú stránku týchto protikladov“. (1, s. 237) Požadoval, aby si historik

filozofie všímal „sociologické korene“ filozofických smerov, riešenie základných filozofických problémov, praktické dôsledky filozofických škôl.

Urx nezostával len pri teoretických postulátoch, ale prakticky a konkrétne ilustroval, aplikoval spomenuté princípy historicko-filozofického skúmania na oblasť dejín českej filozofie. Ukazoval na spätosť českej filozofie s politickými dejinami českého národa, i na to, „ako ju odráža a zároveň činne pôsobí na vývoj tejto politickej a kultúrnej histórie“. Konštatoval, že „sklon k materializmu charakterizuje celú českú filozofiu v jej základnom prúde“.

[1, s. 238]

Eduard Urx v týchto statiach analyzoval súčasnú českú filozofiu pozitívistickej orientácie. Vo svojej kritickej tvorbe na poli filozofie tak prakticky demonštroval nutnosť neustále sa kriticky vyrovnávať — zo zásadných marxistických pozícií — so súčasnou nemarxistickou filozofiou. Jeho aktivita na tomto poli bola prínosom a prispievala k ideovému a teoretickému formovaniu pokrokovej revolučnej kultúry a najmä rozvíjajúcej sa marxistickej filozofie u nás. Z jeho rozsiahlej publicistickej činnosti z obdobia medzi dvoma vojnami sme ukázali len na niektoré pozoruhodné momenty, ktoré nám objasňujú teoretické postoje pokrokovej inteligencie k nemarxistickému filozofickému mysleniu tohto obdobia, ako aj stupeň rozvoja nášho marxistického myslenia v medzivojnovom období. Nemožno nebrať do úvahy určitú dobovú podmienenosť a ohraničenosť niektorých Urxových stanovísk. Niektoré jeho postoje boli určené súvislosťami vývinu marxizmu-leninizmu v danej etape rozvoja, ako aj podmienkami vývoja tohto typu myslenia v Československu medzi dvoma vojnami. Urx však zotrval vždy dôsledne na pozíciách marxizmu-leninizmu a významne prispel k rozvoju marxistického myslenia u nás.

Vladimír Bakoš

1. Urx a naša prítomnosť. Výber z diela. Bratislava 1960.